

IZ NOVE VESI

I.

Nova je Ves predgrađe glavnoga grada Zagreba, pomalo vijugasta ulica, kojom se ide od Kaptola najprije preko Mirogojštine u Remete, zatijem pokraj Svetoga Ksavera na Šestine i na Medvjedgrad, a od Ksavera na desnu ruku Svetomu Šimunu. Diljem te ulice većim su dijelom još male, niske, daskom pokrivene kućice, a na njih mali prozorčići. Dvorišta su od ulice, gdje nije kuća uz kuću, zagrađena tarabami. Ni pločnika nema tom ulicom, Nova Ves je više selo negoli gradska ulica.¹

Izim domoljubne gospode prevendara, kojim su stanovi namah do Kaptola, udomiše se u Novoj Vesi najviše obrtnici stare čudi i starih običaja, sve sami zgoljni Hrvati. U ono doba, kad se je zbivala naša pripovijest, nije, čini mi se, bilo nijednoga Žida u Novoj Vesi, ali nije bilo ni prometa.

Eva Mandićka bila vlasnicom male kućice gotovo na dnu Nove Vesi, pokojni joj muž bio kožar, a umrije naglom smrti i ostavi joj dvoje djece na vratu, sina Pavla i kćer Jelicu. Pavao polazio već 4. razred realke, a sestra mu jedva stupila u 5. godinu, kad im se otac naglo razbolje i, bivši na umoru, k sebi ih prizva te se s njimi oprosti. Sinu si reče: "Pavle, mati neće moći da te škola, kožariju si od mene naučio i razumijevaš se u taj posao bolje negoli ikoji djetić; znaš da si oslobođen i upisan za djetića – otiđi u Švajcu i probavi ondje bar godinu dana, pa će te onda ceh rado primiti za majstora. Mati se neka za to vrijeme okani zanata, jer bi ju neuku poslovođa mogao uvelike varati. Budi, sinko, hranitelj materi si i sestra a ne daj im stranputice zalaziti, sve ako bi htjele, ne daj im okaniti se prostoga

¹ Riječ *ves* u hrvatskom kajkavskom narečju upravo i znači *selo*.

građanskoga odijela, inače poći će po zlu! Znađem, dragi Pavle, da nećeš okaljati očeva poštena imena. Bog te blagoslovio!”

Mladi Pavao ljuto žalio za svojim ocem; bijaše mu brižljiv uputnik i razgovorljiv prijatelj. Otac i sin vazda slagali se i pazili, kako nijedni drugi rođaci u Novoj Vesi.

Ali namah poslije očeve smrti opazi mladić da će mu teško biti odazvat se potpunoma očevoj posljednjoj volji; jer mu je obudovljeloj materi bila prva briga da si nabavi crnu opravu po novom kroju, crn šešir i crne rukavice – sve na gospodsku; a to bijaše prvi povod da se mati i sin porječkaše, i da sinu s dvostrukom uzroka udariše suze na oči. Zgrabi Pavao kapu i ode iz sobe te ravno k susjedu Mirkoviću, majstoru čizmaru, očevu glavnomu prijatelju, a sada svomu i sestrinu skrbniku, te se s njim posavjetova što da ima činiti.

– E, dragi Pavle, tuj nema pomoći. Mati je mati, njezina je besjeda starija od tvoje – reče skrbnik.

– Ali bi vi morali tomu suprotnuti se – prihvati mladić.

– Ne koristi, poznam ja tvoju mater, njoj je mogao gospodovati samo tvoj pokojni otac. Ja ću joj govoriti neka štedi i čuva ono malo vašega imetka; ali kad bi joj rekao neka se na gospodsku ne odijeva, zlo bi prošao. Kuća je i posjed materina baština, i još na nju napisana. Ne mogu joj ni u čem na put stati. Rekla mi je, dapače, da neće napustiti zanat, jer vas drukčije ne može održavati.

– Tako se dakle mari za posljednji uput pokojnog mi oca? A tko će joj voditi posao?

– Već si je našla jednoga djetića, a ti možeš, nastavljajući nauke, uzgredice voditi račune.

Pa tako neko vrijeme i bivalo. Sin se pokoravao materinoj upravi, samo da uzmogne svojim naporom odvratiti zlo koje je pokojnik naslućivao. Podučavao svoju sestricu, odvrćao ju od gizde, a usađivao joj u srce plemenita čuvstva, ali mati sve kvarila to svojim primjerom, to kupovanjem lutaka i odijevanjem djevojke po svojoj čudi. Zahman ju molio i zaklinjao Pavao neka toga ne čini. Mati mu odvrćala: Ti se u to ne razumiješ! ili: Ne zanovijetaj, to je moja briga!

Ali izim toga trošila udovica više nego je privređivala te usprkos najboljoj volji i brizi Pavlovoj pođe sve u nazadak. Mandićka, štono riječ, vrgla se posve u devetnaest, vrgla i obraz pod noge, a Pavao tajno plakao i uzdišući zazivao pokojnoga oca, jer ni milom ni silom nije mogao zapriječiti materino nedjelo. Sva Nova Ves uzela zlo govoriti o lakoumnoj kožarici i žaliti joj djecu, što su u takovih ruku. I mnoga susjeda ili kuma djeci iz Nove Vesi znala bi Pavlu ili Jelici zakukati: Jaoh, kakva vam je mati! Zbilja, to bila sramota cijeloj Novoj Vesi, a najviše sramio se i žalostio naš realac, ne mogavši rođenoj si majci prikričati: Sram te bilo pred Bogom i svijetom! Žalostio se teško poradi svoje sestre Jelice, koju nije mogao oteti materi, nit ju je imao čim uzgajati u samostanu.

Mandićka nije bila bogzna kako obrazovana, jedva je umjela koji redak na materinskom jeziku ljudski napisati, a premda se je prerado svojom njemštinom ponosila, to joj je ipak ta njemština bila neubava, nezgrapna (nema dugo što novoveške građanke u dobri čas po se nijesu umjele drugim jezikom govoriti van hrvatskim). Nije Mandićka prebiralala što je govorila, nije umjela da šuti. I ona je mislila, kao što, čini mi se, misle mnoge današnje novoveške ljepotice, da je to obrazovanost ili plemstvo kad koja ima grdnu kukmu od krive kose i na njoj nakazan šešir, kad ima dugoskutu haljinu i na cipelah što više petice. Čast i poštenje onim koje znaju da je obrazovanost ondje doma gdje su uglađeni običaji, što uglađeniji materinski jezik, svjesno vršenje dužnosti i pravo, čisto domoljubje; još i veća čast i poštenje onim koje oko toga nastoje da se takva obrazovanost i u Novoj Vesi udomi!

Mandićka nije, dakako, marila za te tobožnje pretjeranosti nimalo, a usprkos kukmastoj glavi, dugoskutoj haljini i visokim petam nije se stidjela za kraljevskoga sajma na Marvinskom trgu zalaziti u krčmarske kolibe i ondje tralalikati do neko doba noći.

Ni u crkvi nijesi vidio Mandićke, gdje bi se imala pomoliti Bogu, da ju ojači i umudri, ne bi li uzmogla obavljati materinske dužnosti onako kako to Bog i Crkva zapovijedaju. Valjda

stoga nije išla u crkvu što nije imala dosta lijepa odijela i nakita, da se pokaže muškomu svijetu, osobito na poldašnjici u Svetom kralju, kad izlazeći iz crkve ljepotice prolaze kroz šibe lakomih muških pogleda. Valjda se stoga nije molila Bogu što se je ipak bojala da Bog vidi u svačije srce i da zna za svako nedjelo. Takovicam se, dakako, ne mili utjecati se Bogu, nit im na um pada okaniti se nedjela.

Posljednji razred polazećemu Pavlu nije se već dalo boraviti s materom pod jednim krovom. Bivši dobar đak, bavio se je ionako podučavanjem tuđe djece, već godinu prije govorio mu otac nekoga učenika neka posve preseli k njemu, te da će mu davati stan, hranu, odijelo i obuću, samo neka bude drug i učitelj sinu mu. Dogovori se Pavao sa skrbnikom, a zatijem javi materi što je nakanio; mati to jedva dočekala, davno već dodijalo joj vazda mrko i sjetno lice Pavlovo, sjećalo ju vazda pomrkivanja i strogosti pokojnikove, kad je za njega živa htjela na stranu.

Najteže bilo Pavlu ostaviti sestru, koja je već polazila učionu i koju je sam kod kuće obučavao. Ali već nije mogao podnositi materino bezobraženje i zatrašanje, a otac njegova učenika dopustio mu da može Jelica dolaziti svaki dan k njemu i kod njega se učiti.

Dok je tako Pavao svjesno i zduševno izvršivao svoju dužnost i, pravo rekavši, iz vražjih ralja uputom i svjetom istrzao svoju sestru, padala im je mati sve to niže s jedne grane na drugu.

Pavlu od teške žalosti i gnjeva pucalo srce. Čim je dovršio realku, izradi si kod Gradskoga poglavarstva putnu knjigu i javi se materi i skrbniku, da po želji pokojnog si oca ide za djetića u Švajcu. Lasno se oprostio s materom i s poštenjakom Mirkovićem, kojega je zaklinjao nek mu pazi na sestru, ali se je dosta naplakao rastajući se s mašutom (malom), ni zdaleka ne poznavajućom* hrđavštinu ovoga svijeta.

– Draga Jelice – govoraše joj na polasku – tako ti moje ljubavi i očeve uspomene, nemoj se podati za majčinim nedjelom, ne drži ništa ni do kakve gizde, jer je gizda samo kukavna

* koja ne poznaje

pripomoć ondje gdje nema poštenja i dobrog srca. Čim dorađe službi ili kakovu poslu, tako ti Boga i duše, gledaj se kakvim god načinom raskrstiti s materom, nađi si u kojoj poštenoj kući mjesto – pa živi na poštenju, to te molim na polasku.

Obećala Jelica da će tako učiniti, Pavao ju preporučio i materi svoga učenika, koja ju je ionako poznavala, jer je, kako već spomenusmo, dolazila k bratu, da ju obučava.

Otac Pavlova učenika velikodušnim darom napuni lisnicu našem mladomu Novovešaninu, koji je bio nakanio pješice putovati, a sad je mogao željeznicom i za koje jutro osvanuti ondje kud ga je pokojni roditelj napućivao.

Zahvalan velikodušnomu pomoćniku, a tužan i žalostan sa zla glasa svoje rođene matere, zaputi mladić u bijeli svijet.

II.

U prvom svom pismu javi Pavao svomu skrbniku Mirko-
viću ukratko da je srećno došao u Zürich i da je već u kožariji nekoga bogatoga Cirišanina dobio mjesto, a ako ga Bog zdrava uzdrži i kad malo obiđe Zürich, da će mu opširnije pisati.

Nije Mirković dugo čekao. Evo drugoga Pavlova pisma:

“Dragi skrbniče! Zürich Vam je na sjevernoj obali Ciriškoga jezera polukrugom načičkan po krasnu prigorju. Kroz grad teče bistar Limmat, rijeka proviruća iz sinjega jezera. Iz gromade kuća proviruje velika crkva sagrađena po bizantinskom načinu, zatijem dvije druge crkve sagrađene po gotskom načinu. Stari dio grada bio je negda, kao i naš Gornji grad ili Kaptol, debelim i visokim zidom obzidan, tomu zidu nema sada nigdje traga, ali su ulice u starom gradu jošte tiješne i kadšto strme, kuće garave, a krovovi im visoki i strmi, kakov je još i danas na kuli Gornjogradske glavne učione u Zagrebu. Ali je novi grad i širinom ulica i ljepotom arhitekture vidan i ubav, tuj i ondje zelene se lijepi vrtovi i nasadi, a niz ceste do obližnjih sela redaju se nove ugledne kuće, te je tako već mnogo selo postalo nastavkom grada, kao što će i Sveti Duh za koju godinu biti nastavkom Zagreba.

Ne mogu Vam se dosta nažaliti što se ovdje zvonom ne javlja dnevno doba, kao što u Zagrebu. Svaki dan jutrom mislim da nije još osma, jer neće da zaciniče ono jasno najviše zvono na Svetom kralju. Al' da – i ovdje zvone, počamši od prvoga ponedjeljka poslije proljetnoga ravnonočja, al' samo jedanput, i to u šest sati svaki večer, kako mi kažu, sve do kraja ljeta. Taj je prvi ponedjeljak proljetna slava cijelomu Zürichu, kao što bi kod nas imala biti Jurjevo. Već u zoru uzmu na čuvidsku odjevena djeca skakati i klikatati ulicama, zamalo pridruže im se i velike čuvide (krabulje, maškare), o podne sastaju se na velike časti svi građani, i siromasi i bogataši, u cehovskih ili drugih društvenih dvoranah, te uzmu napijati zdravice, dosjetkami i naklapanjem zbijati šale te veselo boraviti čas. Kroz okna bacaju bogatiji pune pregršti poslastica i sitna novca na prolazeću veselu dječurliju. Jedan ceh ide drugomu u posjete ili pješice dugimi povorkami ili na većih lađah jezerom ili Limmatom. Što je u Zürichu živih duša, sve se zgrne na ulice ili na obale jezerske i limatske, ili pako gleda sa uličnih okana na prolazeću svjetinu. Govornici govore, pozdravljaju ina društva, nazdravljaju njim i svemu narodu uznosne zdravice, pjevači pjevaju, svirke sviraju, topovi pucaju, svjetina ijuče, a zastave se vijore! A kad šesta uvečer odbije i veliko zvono zazvoni, onda na obližnjih brežuljkih uzmu plamtjeti silni kresovi. Veselje to traje do neko doba noći.

Pomislite, dragi skrbniče, da se takovo veselje udesi na Jurjevo u Zagrebu, da se već u zoru iskite cvijećem te narodnimi sagovi i zastavicami svi prozori, da sveučilišni građani, kolaši, vatrogasci i sokolovci raskriliv svoje zastave krenu pjevajući put Maksimira, da se druga obiteljska društva združe i onamo upute bilo pješice bilo na kolih, da se u Maksimiru udesi trčanje, skakanje, uspinjanje uza svibnjak (uz oguljenu visoku jelu ili smreku), veslanje, krasnoslovljenje, sviranje, pjevanje, pa glumljenje kakova pučkoga komada na lih za to priređenu pozorištu, da djevojčice iz samostana predstave kakovu idilu, kao što je to bivalo u čast pokojnomu Hauliku: zar se ne bi tuj sastali i zbližili mali i veliki, bogati i siromasi,

gospoda i narod, zar se ne bi onda poznavali, a možda i pazili bolje? Morao bi se, dakako, i prosti puk onamo pozvati, morala bi se ujutro u kapelici Sv. Jurja čitati sveta misa, a onda neka bi seljakom i seljakinjam prosto bilo zabavljat se, gdje im je volja i uza svoju glazbu zaigrati kolo. Ciriškoj proljetnoj svetkovini pripisuju umnici prijateljstvo i slogu građanstva te ugladenost i prostijega svijeta, bilo bi dakle vrijedno da kolaši bar potaknu udezbu takove svetkovine!

Ali ionako združuju se ciriške obitelji u društva i koterije te zastupaju i unapređuju tako svoje posebne interese; nerado dopuštaju da se zanemaruju stari običaji, da se mijenja dosadašnja nošnja; paze jako na dobar glas svoje koterije; muška se djeca takove koterije sastaju svake nedjelje u jednoj, a ženska djeca u drugoj kući, i činilo se to ma kako čudno, od takva im drugovanja poliježu mnoge republikanske vrline. Kamo sreća da je tako u Zagrebu, da se Novovešani slože, pa da ne dadu ni vrtoglavoj modi ni zlu glasu u svoje hrvatsko gnijezdo!

Zürich Vam je, dragi skrbniče, švajcarskom Atinom, tu Vam ima Sveučilište utemeljeno g. 1832, ima Politehnika, imadu više škole za obrt i umjetnost – ali je Zürich sam tomu najviše u prilog učinio. Na Ciriško sveučilište i na Cirišku politehniku navaljuju đaci iz svijeh obližnjih država, premda ondje nema starinske, takozvane akademijske slobode, te je svaki đak samo građanin, dakle ni više ni manje negoli drugi građanin. I kao što građanin ide za svojim poslom, tako se gleda i na to da se đak bavi svojim naukom, gleda se na to da ciriški i profesori i đaci izilaze sve više na glas jerbo tijekom više dolazi đaka sa svijeh krajeva, a roditelji se ne trebaju bojati da će im sinak trošeći teško prišteđeni novac prodangubiti godine i neznaicom vratiti se kući. Ali se Cirišani i brinu za to da đaci mogu naći udobne stanove i hranu pod što lakšu cijenu i svaku drugu priliku svomu napretku.

I mi Hrvati idemo za tijekom da nam Zagreb bude hrvatskom Atinom – treba dakle podizati Zagreb, treba dakle upriličivati i udobnosti i ugodnosti, te ne uskraćivati troška ni izvedbi vodovoda, ni održavanju velikih trgova i šetališta,

ni uredbi Botaničkoga vrta, ni gradnji novoga glumišta u Dolnjem gradu. Ako ikoje, to se zacijelo Zagrebačko sveučilište može nadati ljepšoj budućnosti bude li ikada Bosna i Hercegovina slobodna, dođe li ikada ideja narodne ravnopravnosti u susjednoj slovenskoj i u hrvatskoj Istri do prave valjanosti!

Ej, da mogu prikričati svakomu Novovešaninu: Eto vje-tra, eto gumna! Udružuj se, okrepljuj se živom sviješću i po-štenjem hrvatskim, teci, gradi, napreduj!

Ali kud se zaniieh i uskrilih tužan i žalostan? Zaboravih da mi rođena mati sramotom i nepoštenjem, rastrošnošću i nemarom kalja hrvatstvo, zaboravih da mi nedužna sestrice hoda na rubu propasti – u Novoj Vesi.

Zaklinjem Vas Vašim poštenjem, dragi skrbniče, ne dajte da mi se sestra strovali u propast!

Zdrav sam, radim u dobra gospodara i njemu sam, hvala Bogu, vrlo u volji. Mnogo pita za našu domovinu i vrlo mu se mili ponos hrvatskih đaka, štono ih ima nekoliko na Ciriškoj politehnici.

Ako vidite da je horno, pozdravite mi nesrećnu majku, a svakojako i nedužnu sestricu.

Vaš zahvalnik i štovalac
Pavao Mandić

III.

Mirković čitao to pismo svojim susjedom u Novoj Vesi, i kosnulo ih se utoliko da su ozbiljno uzeli dogovarati se što bi i kako valjalo udesiti da udovicu Mandićku dozovu pameti. Naj-prije uglaviše da će majstori istoga ceha zovnuti Mandićkina poslovođu preda se i privezati mu za dušu neka bi gledao da se zanatom ne ide u nazadak, ali poslovođa odbi od sebe svu kriv-nju rekavši da zanat zapinje samo stoga što nema gotovine da se kupuju kože, a tomu da je kriva udovica, koja ne umije čuva-ti novac što ga dobiva za učinjene kože, a na vjeru joj već nitko ništa ne da. Stoga reče da nema pomoći.

A kad ga zapitaše zašto ne prosi udovice, jer mišljahu da bi pošla za nj, odvрати im poslovođa da na to ni pomislio nije, jer da se udovica voda s nekim podčasnikom i da je rastrošna i pre-tvrdo glava, pa da stoga nema s njom sreće, i da on voli i moli neka bi joj ceh dao drugoga poslovođu, pošto je uzaludna bila sva njegova muka, ne bi li ju odvratio od propasti.

Pozvaše u ceh i udovicu te joj prigovoriše što rastrošnošću tura u nazadak svoj zanat, što zanemaruje kuću i dijete vodeći se s nekim podčasnikom, te da sramotu nanosi ne samo imenu pokojnikovu već i svim obrtnikom, te cijeloj Novoj Vesi.

Ali prpošna udovica otpovrnu da za to nije nikoga briga, a cehovci neka rađe paze na svoje kćeri, s kim se vodaju; da ona zna što čini, i da ne treba ničijega uputa ni prigovora. Kad joj rekoše da joj neće više dati poslovođu, reče im da ga od njih ni ne ište, obrt je, reče, slobodan, ona da plaća za dobe svoj porez, pak će si opet naći drugoga djetića za poslovođu – a oni se neka ne upleću u njezine poslove.

I tako eto dobra volja prijateljā i drugova pokojnoga Mandića izađe jalovim poslom; jer u Mandićke nije bilo obraza, nije bilo žapanja, koje se stječe samo valjanim uzgojem i boravljenjem u poštenu društvu.

Pa da se je nad njom i nebo prolomilo, ne bi ju bilo svratilo sa stranputice na put časti i poštenja.

Čudljiva, nepovjerljiva, u strasti bijesna nije marila za ono što je svijet o njoj govorio, nije se brinula za budućnost, već je bezobzirce išla za onim za što je učas pomarila.

Dokle je podčasnik imalo u nje naslućivao novca, dotle joj se je udvarao baš bezobraznim načinom, da je najdivnija i naj-okretnija ljepotica u Zagrebu, da nijedna glumica toli umiljato ne govori, nijedna pjevačica toli zvonko ne pjeva, nijedna golubica toli nježno ne ljubi – i tako drugo koješta, čim se prelasno omamljuju ženske glave.

Zadužila Mandićka kuću i vrt, a čim je prestala plaćati kamate, prodaše joj sudbenim putem obodvoje. Napustila zanat, najmila si kod neke prijateljice stan, i dok je trajalo novca od prodane očeve imovine, dotle zalazio k njoj i podčasnik, a kad nestalo novca, nestade najedanput i njega.

Evica Mandićka uze bješnjeti, uze pretirati podčasnikove tragove, uze vrebati na nj, trčati za njim ulicom tja do vojačnice, ali joj on svaki put umače. Pisala mu bijesne listove, ali podčasnik ne odgovara, kanda ga ni na svijetu nije. Nije dugo potrajalo vrijeme, a ona nekako zamamila drugoga podčasnika, ali ju i taj pustio, jerbo je zahtijevala da ju njezini ljubovnici održavaju.

Kći ju Jelica ostavila, i ni ne dovršiv nauke u školi kako bi trebala, ode k nekoj gospođi u službu, da joj čuva i dvori djecu.

Sve to javio Mirković Pavlu u Zürich i svjetovao ga neka se nikada ne vraća u Zagreb, jer ne bi mogao podnositi sramote zla glasa, koji o rođenoj mu materi ide od usta. Ni sestri mu da nije u Zagrebu opstanka, čim malo doraste, neka ide kamo u tuđinu služiti.

Možete misliti koliko je to ražalostilo vrijednoga Pavla, koji je toliko ljubio svoju hrvatsku domovinu, koji nije ništa većma želio već da bude jednom odličnim zagrebačkim građaninom, da uzmogne steći i prištediti, i podići čitavu tvornicu – kakvom upravljaše njegov gospodar u Zürichu. I da mu Zagreb procvate naukom i prometom, kao što je procvao Zürich! Al' eto Pavao ne smije u Zagreb, ne smije u milu domovinu, ne bi smio spomenuti svoga prezimena u Zagrebu, da ne rekne svatko: "Šta, zar vam je Mandićka u rodu? – Šta, zar tja i rođena mati? Ne kazujte toga nikomu te bježite iz Zagreba bez traga i bez obzira!" A što će još biti od sirote sestre, koja na majci nije nikada vidjela skromnosti ni stidljivosti, koja od majke nije mogla naučiti nijednu molitvu, nijednu vrlinu, već samo gizdu, prenavljanje, očijukanje i drugu besposlicu. Siromah Pavao lijevaše zbilja gorke suze i jadikovaše u duši: O matere i sestre hrvatske, da vidite moje krvave suze, da uzmete na um golemost moje nesreće, trni bi vas prolazili, duše bi vam se zgražale od te sramote, sa mnoom bi proklinjale slaboću, nekrepost svoga spola!

Toliko je tužan, toliko je nesrećan bio valjani naš Novovešanin u Zürichu da se je i gospodar njegov zabrinuo za nj i dotle na nj navaljivao dok mu mladić nije iskreno i potanko ispovje-

dio uzrok svoje tuge. Mililo se umnomu republikancu mladićevo domoljubno pregnuće za napretkom svoje domovine, njegovo žapanje od sramote, kosnula ga se njegova nesreća, što stoga morade raskrstit se sa željom ne bi li svojim napretkom uzmogao unaprijediti i domovinu, i njegova silna bojazan da će mu u zô čas još i sestra zastraniti materinim tragom!

Mladi Hrvat valjao tvorničaru svojim bistrim umom, svojom marljivošću i neokaljanim poštenjem, te ga ovaj uzeo sokoliti i tješiti, da će Bog, videći njegovu valjanost i krepost, sve nabolje okrenuti. Povjeravao mu neke veće poslove što u gradu što po okolici, u kojih se je Pavao morao svom snagom opasati, da ne zanemari ni najmanje gospodareve koristi. Uveće vodio ga uza se u glumište i s njim samodrug večeravao, jer mu obitelj bijaše ono doba na izložbi u Beču.

IV.

U maloj izbi drvene prijateljičine kuće u Novoj Vesi ležашe Eva Mandička više obnemogla od gladi negoli zbilja bolesna, više porušena stoga što ju neimalicu odnemariše ljubovnici negoli što ju uzeše prezirati svi Novovešani.

Osmi dan po prilici otkako je pobolijevala uniđe jedno jutro k Mandički iznenada neki gospode prevendara i reče skromno:

— Hvaljen Isus, Mandičko!

— U sve vijeke — odvratila uplašena Mandička. — Što zapovijedate, velečasni gospodine?

— Bog me sam šalje ne bi li vam bar dušu spasio.

— Zar sam toliko propala?

— Da, da, Mandičko, opakovaste dosta, napustiste zanat, zarajtaste svoju očevinu mjesto da ju umnožite i djeci ostaviste. Rođenu si kćer odagnaste u službu prvo nego je nauku dovršila — muževo ime okaljaste, djeca vam se srame rođene matere; koliko se za njihov uzgoj brinjaste, mogla bi vas i u grobu proklinjati!

Udovica teško uzdahnu, a svećenik nastavi:

– Da, da, Mandićko, eto samo što ne umirete od gladi, a vaši negdašnji ljubovnici ni ne pitaju za vas, dapače, pijuckaju gadljivo cereć se kad im tko spomene vaše ime. Vaša nejačka kćerka pretrže se noseć dvogodišnjeg hirstog dječaćića svoje gospodarice, njezine saučenice psuju vas i grde javno na ulici, da je vaša krivnja što je Jelica morala izostati iz škole.

– I to još! – uzdahnu udovica.

– I gore, gore! – pridodade prevendar. – Po svoj Novoj Vesi govore majstori na sva usta da vam se sin ne smije u domovinu vratiti poradi vašega sramotovanja, i da će vam tako i uboga, nedužna kći bez njegova nadzora poći vašim tragom. Lijepa bi to slava bila po Novu Ves! Jedva ustavismo djetice navalivše da vam polupaju okna i da vam nabacaju u sobu smrdljivih jaja, jer vele da ni vi ne smijete tuj boraviti kad vam je sramota tolika da Pavao ne može imati obraza vratiti se u domovinu.

Udovica uze drhtati.

– Ja se bojim – nastavi svećenik – da već nećete smjeti na ulicu!

– Što dakle da činim, velečasni gospodine?

– Svakojako morate iz Nove Vesi, iz Zagreba – svojoj djeci za volju. Sama ne biste nigdje ništa mogli privrijediti. Nekolike milosrdnice idu u Bosnu, ajte s njimi – mnogo imate okajati, ondje vas nitko ne pozna, možda će vam se Bog smilovati.

– Ali me sestre neće primiti.

– Za sestru neće, ali za pokornicu hoće, to je moja briga.

– Namah, namah, iz ovih stopa idem u samostan, podvrgavam se svakoj pokori; u Zagrebu, u Novoj Vesi nek mi se zatre svaki trag. O meni živioj nek ne ima glasa! Samo me ne ostavljajte – tuj!

– Dobro dakle! Ja ću sve vaše dugove podmiriti, da ne imate ništa na duši kad odavle odete. Popišite mi namah točno svoje dugove, a onda se odjenite i čekajte, za jedan sat doći ću u kolih po vas i odvesti vas u samostan.

I tako se sve obavilo. Kad svećenik dovede Mandićku u samostan, nadoše u čekaćoj sobi dvije gospođe, jednu stariju,

drugu mlađu, i uz njih Jelicu, koja se bješe povjerljivo privila uz mlađu gospođu. Bila je dobro odjevena i imala o ramenu putni šal.

Svećenik reče udovici:

— Evo Jelice, da se s njom oprostite. Ova ju gospođa uzimlje pod svoje dijete, a kći te gospođe, oko koje se je Jelica privila, bit će joj učiteljicom. Tako mi obećaste te gospođe i u to vam ime eto daju ruku! Odavle će namah na željeznicu.

I grešnica prihvativši stariju gospođu za pruženu desnicu, prignu se i htjede poljubiti ju u ruku, al' gospođa ne dade. Prihvativ mlađu za ruku, reče: Bog vas blagoslovio! A zagrliv kćerku, jedva izjeca: Zbogom, Jelice!

I sve se oči napuniše suza. Napokon, odvedoše milosrdnice jecajuću udovicu u priređenu joj stanicu, gdje plaćuć pokleče pred raspelo Sina Božjega. Vrijedni prevendar isprati gospođe i sirotu Jelicu do željeznice.

Treći dan iza toga dobi Pavao u Zürichu pismo od svoga skrbnika Mirkovića, kojim mu javlja da mu je mati, spavši posve na donje grane, našla nekoga dobrotvora, te da je platila sve svoje dugove i da je zatijem nesretnice nestalo iz Zagreba. Isti dan da je uz njegovu dozvolu neka gospođa, valjda iz susjedne Štajerske, odvela Jelicu na svoje imanje, obavezav se pri sirotinjskom ocu da će se za njezinu budućnost brinuti.

Pavlu odvalio se kamen sa srca te reče svomu gospodaru, predavši mu skrbnikovo pismo:

— Evo, gospodaru, čitajte, Bog je zbilja sve nabolje okrenuo, kako vi naslutiste: mojoj je najvećoj brigi kraj. Bog naplatio onu velikodušnu gospođu koja se je mojoj ubogoj sestri smilovala. Ja bi za nju u vatru i u vodu — toliko sam joj zahvalan!

— Pazite što govorite, mogla bi ta gospođa kakvu žrtvu od vas zahtijevati.

— Što rekoh, ne porekoh! A sad sam, dragi gospodaru, vaš dušom i tijelom, gledat ću da vam se ikako odužim za vašu pažnju i utjehu u mojoj velikoj bijedi. Mnoga će godišta minuti dok se u mom zavičaju zaboravi sramota kojom mi je rođena mati okaljala porodično ime. Dotle sam, gospodaru, vaš, ako vaša dobrota ne bi možda našla uzroka da me otpustite.

- Mogao bi se naći jedan uzrok – reče gospodar smijuške.
- Kakov, tako vam zdravlja?
- Kazat ću vam ga ako nesreća htjedne da se taj uzrok nađe, ali vi tomu uzroku nećete biti krivac, već udes, koji bi me doista nemilo zatekao.
- Ali da mi povjerite čega se bojite, ja bih možda mogao, ma stajalo me kakova napora, ukloniti taj uzrok ili ne dati mu da se pojavi.
- To ne može biti, ali se nadajmo u Boga, koji vam se toliko milostiv ukazuje, da neće nastati takov uzrok.
- Bog iz vas govorio! – dovrši zahvalni mladić.
- Pustimo ih neka rade, teku u industrijalnom Zürichu.

V.

Minuše dvije nedjelje dana, minuše Pavlu brzo, jer tko veselo radi, taj ni ne osjeća kako vrijeme leti, dočim lijenčini i nezadovoljniku vrijeme neće da se miče s mjesta.

Jedno jutro dobio Pavlov gospodar iz Monakova brzovaj da će mu obitelj do večer doći kući. Gospodar reče stoga Pavlu neka bude spreman, da će se izvesti na kolostaj i ondje dočekati putnike. To se Pavlu činilo čudno; jerbo dosele po ciriškom običaju nije bio zvan u gospodarevu obitelj, ona se družala sa svojom posebnom koterijom, a Pavao dođe samo utoliko u doticaj s pojedinimi članovi obitelji ukoliko je imao jednomu ili drugomu doglasiti poruke gospodareve. Isto je doba bilo 15 Hrvata na Ciriškoj politehnici, a do 40 Srba na Ciriškom sveučilištu, a ni za jednoga nije naš Pavao čuo da je priman bio u kojoj obitelji. Tvorница gospodareva bila ionako izvan grada, a obitelj mu stanovale u gradu. Tako je Pavao jedva po koji put svaki mjesec vidio gospođu i kćer gospodarevu, a još ređe sina mu, koji je radio u drugoj nekoj tvornici imajući uzeti jedinu kćer toga tvorničara. Bila je to dakle velika odlika Pavlu što je išao s gospodarom dočekati dolaznike.

Odvezli se na kalostaj u pravo doba, kako prometnikom doliči, da nijesu trebali dugo čekati. Dojurio vlak, otvorila se

vrata, jedni izilazili, drugi dovikivali služnike, dodavali im male kovčege i drugu prtljagu; u toj vrevi opaziše naši čekaoci najprije gospodareva sina, gdje najprije skide sa kupea desetgodišnju djevojčicu, zatijem majku si, a onda sestru. Gospođe i djevojčica spustile bile koprene, gospodar i Pavao pritekoše da došavše pozdrave; u taj par kliknu djevojčica: Pavle! i poleti k njemu šireći ruke. Jelice! – kliknu mladić sav u čudu i privi djevojčicu na svoje srce. Sa suznim očima pristupi gospođi i, poljubiv ju u ruku, proslovi:

– Tu preveliku milost imam zahvaliti...

– Mojoj kćeri – nastavi gospođa. – Mela pročitavši u Beču očevo pismo o vašoj nesreći, nije prestala moliti me i zaklinjati da krenemo namah u Zagreb i da spasimo vašu sestru – i tako je eto tuj!

– Vi dakle, gospodično, bijaste onaj dobri anđeo! – izmucica Pavao, te poljubi kćer gospodarevu u jednu, a Jelica u drugu ruku.

– Čini mi se – odvrati Mela – da sam prvi put nešto dobra učinila; roditelji mi dozvoliše da se i unapredak za vašu sestricu brinem, ona mi je obećala da će poslušna i dobra biti, a tomu ću se vazda radovati. Ali sjedajmo u kola. Roditelji i brat već sjedoše, vi morate s nami u ovih kolih.

Pavao nije mogao da se osvijesti – je li to samo san, ili je živa istina? On da se s Melom vozi?

Mela skočila prva u kola, preda se posadila Jelicu, a Pavlu pokazala rukom neka do nje sjedne.

I kola odjuriše, zamalo eto ih pred dvorom; Pavao morade dati Meli ruku, da može saći s kola, morade ju uza stube odvesti u dvoranu, a tuj već bila večera priređena, i zajedno večerali i dugo o štoćem govorili.

Na rastanku reče Mela Pavlu da bi rada hrvatski učiti, te ga zamoli ne bi li njoj i sestri svojoj svaki dan žrtvovao po jedan sat.

Pavao, dakako, pristade, pristao bi bio i na to da svaki dan njoj za volju prepliva Ciriško jezero.

Je li stoga što je Pavao vrlo mario za dobar glas i što je stoga tešku muku premučio, ili pako stoga što je bio ubav, uman i

ugodan mladi Hrvat, svakojako činjaše se da je Meli u volji, i da ga sve to više odlikuje.

Osokoli se jednom te upita njezina oca:

– Dragi gospodaru, vi znate koliko sam vam zahvalan i da se ne bi rad vama zamjeriti. Recite mi smijem li uzdignuti oči k vašoj Meli?

– Dašto – reče gospodar veselo, pruživ mu ruku. – Nama je pravo, a čini mi se i Meli nije krivo! Dapače, ako vam se Meli ne bi milila, to bi bio onaj jedini uzrok s kojega bi se nas dva morala raskrstiti.

Pavao poljubio svoga gospodara po sinovski u prihvaćenu ruku.

Skoro zatijem dobio Mirković ovo pismo i čitao ga susjedom i susjedam u Novoj Vesi:

“Dragi skrbniče! Znate tko je ona gospođa što je Jelicu odvela i obavezala se da će se brinuti za njezinu budućnost? To vam je gospođa moga gospodara, ona je, dakako, i materine dugove platila i po nekom svećeniku upriličila, da se nesretnica pomiri s Bogom i da se ukloni iz zavičaja, gdje je toliko skrivila. Ona druga mlađa gospođa – kći je moga gospodara, ona je povodnica svemu što se je zbilo, nju je dirnula moja žalost toliko da mi je napokon i svoje srce poklonila, samo da me utješi. Ona je sad već moja zaručnica, a ja sam u poslu gospodarov drug. Da samo znate koliko je moja zaručnica lijepa i dobra i plemenita, zacijelo biste se čudili! Već govori hrvatski, te bolje i čistije negoli mnoga Novovešanka. I odana je lijepoj mojoj hrvatskoj domovini, jerbo ju ja toliko ljubim, i spremna je preselit se u nju čim godine i godine zatome u zaborav što bi nam moglo otrovom otrovati slast boravka u domovini!

Onda ću zacijelo sagrađiti u Zagrebu novu tvornicu i namaknuti Novovešanom priliku da mogu više privrijediti negoli danas. – Stojte mi dotle zdravo!

Danica. Koledar i ljetopis Društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1878. Zagreb, 1877. Str. [80]–97.

DIOBENICI

Ima selo u nekoj županiji, vrlo mu je nepristojno ime, ljudi se sramili toga imena, a susjedna im se sela često rugala, pak se stoga dokončalo zamoliti Visoku vladu ne bi li dozvolila tomu selu predjet si ime, te se to selo nazvalo po nekom svom dobroćincu Dobrilovac.

Općini Dobrilovcu bila dobra sreća, te si dobavila pošte-njaka bilježnika, o kom bi se moglo reći: *Utočio bi ti krvi is-pod grla*. Toliko je vrijedan. Taj se bilježnik zvao Bude Vukelja, a istom se u Dobrilovcu nastanio, pošto ga na predšasnikovo mjesto tekar prije mjesec dana izabraše.

Prije još nego je novi bilježnik došao, navališe se Dobrilovčani dijeliti; jedva je nekoliko nepodijeljenih zadruga ostalo. Al' se nije dijelilo kako bi valjalo, već neki, i ne pitajući Poglavarstva, razdružiše se sami, te reče stariji i mudriji: ono tebi, ovo meni! A mlađi i luđi pristade, ako ga nije tko uputio da je prevaren. Nekim se nametnuo sam seoski sudac (knez, općinski načelnik) djelatijem, neki si nadoše namah mjernika, a neki opet kavgugod nadriknjigu, te udri de – dijeli se što brže možeš, a nije se znalo pravo tko sve spada zadruzi, koliko je uknjižene zemlje, neima li na njoj duga, te neima li kakve druge prepreke i zakačke. A ni sudac, ni mjernik, ni taj nadriknjiga ne mari dogotovit posla, već onako sve stoji, te se ne radi ništa čekajući na omedbu (ustanovu međe), ili se ugovorene međe preoravaju ili cijeli komadi zemlje silom otimlju, svakojako se odnošaji zamršuju, gdje kad umre međutim koji zadrugar ili zadrugarevo dijete, gdje kad se rodi komu diobeniku sinčić ili kćerka, te onda opet nov račun i dioba nikad gotova. Nitko nikoga ne sluša, nesložna čeljad zatire se, kolje se bez noža.

Ta se nevolja novomu bilježniku kosnula duše, te znajući dobro što je zakonom propisano, a držeći na umu da *pravda*